

Proste zimske urice o latinsko-kranjski slovnici Adama Bohoriča (1584) kot didaktična slovnica

Irena Orel

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko,
Aškerčeva cesta 2, SI 1000 Ljubljana, irena.orel@ff.uni-lj.si

Prispevek obravnava didaktične vidike Bohoričeve latinsko-kranjske slovnice. Ob pragmatičnih opombah in zgledih so vsebovani v dveh preizkusih z oblikoslovno-besedotvorno oziroma skladenjsko analizo na podlagi segmentiranega besedila kranjskega očenaša s slovenskimi besednimi oz. besednozveznimi iztočnicami in latinskimi ustreznici ter podatki o besednih vrstah, slovnicih kategorijah, ujemanju in vezavi s skloni, pa tudi pomenu, besednem redu, pri tvorjenkah z besedotvorno razlago idr., in sta metodološko delno še aktualna.

Der Beitrag behandelt didaktische Aspekte der lateinisch-krainischen Grammatik von Bohorič, die anhand der pragmatischen Anmerkungen und Beispiele auch in zwei zusätzlichen Prüfungen mit morphologischer und wortbildender bzw. syntaktischer Analyse nachvollziehbar sind. Die Prüfungen basieren auf dem segmentierten Text des krainischen Vaterunsers mit lexikalischen oder syntagmatischen und aus mehreren Komponenten bestehenden Stichwörtern und lateinischen Entsprechungen sowie auf Angaben zu Wortarten, grammatikalischen Kategorien, zur Übereinstimmung und Verbindung mit den Kasus, aber auch zur Bedeutung, zur Satzstellung, bei Wortschöpfungen mit Erklärung zur Wortbildung usw. Methodisch sind sie teilweise weiterhin aktuell.

Ključne besede: *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura*, didaktična slovnica, 16. stoletje, oblikoslovje, skladnja, besedna analiza

Schlüsselwörter: *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura*, didaktische Grammatik, 16. Jahrhundert, Morphologie, Syntax, Wortanalyse

Qvalis homo talis fermo. Kakou je zhlovik, takova je beffeda

(Bohorič 1584: 2/202, *De Syntaxi latinocarniolana, Relativorum Confructio, Variationes*)

Bohoričeva didaktična slovnica

Bohoričeva kranjska slovnica *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura, ad Latinae linguae analogiam accommodata, Vnde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae et Lusaticae lingvae, cum Dalmatica et Croatica cognatio, facillè deprehenditur. Praemittuntur his omnibus, tabellae aliquot, Cyrillicam et Glagoliticam, et in his Rutenicam et Moshoviticam Orthographiam*

continentes, v prevodu *Proste zimske urice o latinsko-kranjski slovnici* [...] (Wittenberg 1584) (Ahačič 2015) predstavlja jezikoslovni dosežek ob prevodu *Biblije*, naslonjen na latinsko slovnico izročilo Filipa Melanchthona in drugih starejših ter sočasnih latinskih (šolskih) slovnici¹ in je kljub svoji pravopisno-normativni zasnovi v novejšem slovenskem jezikoslovju vrstno opredeljena kot didaktična slovnica² oz. je v *Novem slovenskem biografskem leksikonu* pri Bohoriču (Ahačič 2018) in na slovenskem portalu slovnici označena kot »didaktična slovnica za praktično rabo z malo teorije« (Ahačič 2015).³

Bohorič je, kot je pogosto navajano,⁴ v predgovoru štajerskim, koroškim in kranjskim plemiškim mladeničem (»viteškega stanu«) pojasnil vzroke za nastanek slovnice, ki naj bi na pobudo članov komisije za prevajanje *Biblije* služila za opis pravopisa v Dalmatinovem prevodu, a se je razrasla v kontrastivno slovnico za kultivirano izobraževanje v pisanju materinščine za mlade višjih slojev kot

¹ Ahačič (2015) navaja, da se »poglavje o etimologiji zgleduje po drugi ali tretji skupini izdaj Melanchthonove latinske slovnice (tj. besedilo, ki ga je leta 1540 izdal Jakob Mycillus in leta 1550 predelal Joachim Camerarius) ter po eni od (najverjetneje dvojezičnih) izdaj Donata pred letom 1540 [...]». Nekatere rešitve kažejo tudi na vpliv nemške slovnice Johanna Claja (1578). Neposredni vir za poglavje o skladnji predstavlja druga skupina izdaj Melanchthonove latinske skladnje (torej besedilo, ki ga je 1538 izdal Vitus Oertelius Winshemius)«, kar je po primerjavi brez navedbe avtorja poudarila že Pogorelec (1984/2011: 271). Večja odvisnost od virov je ugotovljena v skladnji (Kidrič 1925, Ahačič 2008: 6): »Medtem ko kaže Bohoričevo poglavje o etimologiji veliko samostojnost, je poglavje o skladnji povsem naslonjeno na Melanchthona.«

² Orožen (1971/2003: 382) ob poudarjanju besedilno in področno omejenega jezikovnega gradiva opredeli namen dela kot »praktično-normativen«, metodo opisa pa, da je »v določenem smislu primerjalna, kontrastivna«. Pogorelec pri obravnavi Bohoričeve skladnje (1984/2011: 271) omenja, da je »slovnica vsaj mestoma nekakšna kontrastivna slovnica slovenskega knjižnega jezika ob univerzalnem latinskem zgledu«. Berčič (1970: XXI) pa jo označi »kot kulturnozgodovinski dokument o prvem poskusu znanstvene obdelave slovenskega jezika«.

³ Kidrič je v *Slovenskem biografskem leksikonu* leta 1925 poudaril, da ni šlo za šolsko slovnico, ampak za zasebno učenje piščičih: »Vendar je gotovo, da je hotel sestaviti privaten kažipot predvsem slov. pisateljem, ne pa slovnice za pouk slovenščine v šoli«. To dokazuje drugi (revidirani) šolski red, kjer je slovenščini odmerjena le pomožna vloga pri učenju latinščine (in nemščine), upoštevajoč revne slovenske učence in pogoje za šolanje (prim. Schmidt 1988: 76–78); v njem je prvič v razvoju slovenskega šolstva »omenjen slovenski učbenik«, Kreljev *Katekizem*, tj. po Kidričevi ugotovitvi *Otročja biblija* iz leta 1566, ki jo je verjetno sestavil za svoj verski pouk na tej šoli (Schmidt 1988: 79).

⁴ Bohoričeve misli iz uvoda (slovenski prevod v Toporišičevi izdaji je povzet po prvem Antona Sovreta, ki ga je posodobil Kajetan Gantar) navajajo mnogi jezikoslovci, med njimi Ramovš (1971: 215–217) s pojasnilom okoliščin nastanka slovnice, od naročila izbranih mož o zapisu opazk »o latinsko-kranjskem pravopisu« do razširitve v »popolno kranjsko slovnico«, da bi »pripomogel v to, da bi se kranjski jezik pravilneje govoril in pisal«, Pogorelec (1983–1984/2011: 258–262 in 1984/2011: 270) izpostavi njegovo »zavest o razločkih med latinsko in slovensko slovnico« in »iskanje lastnega«, Toporišič (1987: 286–287) pa poudarja Bohoričeve zbrane argumente za dvig ugleda jezika v prostoru, času in družbeni hierarhiji do cesarja.

tudi za osnovno slovnično učenje branja in razumevanja za nešolane Slovence: »/P/o soglasnem nasvetu izbranih mož« je prevzel delo »iz gole želje, da bi pospeševal in pojasnjeval materni jezik« (Bohorič 1987: ** 3a), »da si bodo poslej prizadevali, kolikor mogoče omikano in pravilno pisati [...], da se bodo tudi vaši preprosti ljudje v kratkem času naučili slovenskih slovničnih prvin in kmalu v tem toliko napredovali, da bodo Sveto pismo v svojem jeziku lahko hitreje brali in razumeli« (Bohorič 1987: ** 3b).

Bil je prvi šolnik praktik,⁵ rektor dveh latinskih šol (deške šole v Krškem in stanovske šole v Ljubljani),⁶ pisec učbenikov (trijezičnega berila/abecednika s slovarčkom *Elementale labacense cum Nomenclatura trium linguarum latinæ, germanicæ et sclavonicæ* (1580), ki se ni ohranilo)⁷ in dveh šolskih redov (1568,

⁵ Študiral je na artistični fakulteti v Wittenbergu od 18. 10. 1548 (Ahačič NSBL, 2013/2018) in bil glasbeno izobražen, v Ljubljani organist protestantske cerkve sv. Elizabete v mestnem špitalu in mestne oziroma deželne muzike (Rijavec 1965: 10).

⁶ V biografskih predstavitev se navaja, da je od približno 1551 do poletja 1563 vodil zasebno latinsko šolo v Krškem, za katero je znano, da so jo obiskovali predvsem plemiči in posamični nadpovprečno nadarjeni učenci iz vrst meščanov in kmetov, med njimi Jurij Dalmatin. Vendar je po najnovejših arhivskih raziskavah B. Golca ugotovljeno, da šola ni bila zasebna, temveč javna, vodil pa jo je krajši čas (prim. *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, Povzetki referatov (ur. Marko Jesenšek, 2021: 10). Iz pisma Trubarja in Krelja Bohoriču 1. avgusta 1565 (Rajhman 1986: 198–199) je razvidno, da so ga povabili v Ljubljano, da bi vodil latinsko stanovsko šolo, kjer je bil ravnatelj »o/d srede 1566 do 1. avgusta 1582, ko se je upokojil«. Po upokojitvi je ostal član šolske komisije, od aprila 1595 do julija 1598 pa je zaradi pomanjkanja kadra spet začasno prevzel vlogo ravnatelja.« (Ahačič 2013/2018)

⁷ Po Kidriču (1924b: 128–129) se knjiga omenja v Frischlinovem tretjem načrtu iz 20. 8. 1583, v zvezi z Bohoričevim imenom pa jo 14. 12. 1583 omenja »komisija, ki je razpravljala o Frischlinovih načrtih, naj se vprašajo kolaboratorji, ali ne bi kazalo zlasti radi slovenskega jezika upotrebljati v prvem razredu tudi Bohoričev *Elementale*; sklenilo se je, naročiti rektorju Frischlinu, da pripusti radi vaje v tem jeziku "*Elementale Labacense cum Nomenclatura trium linguarum latinæ germanicæ et sclavonicæ*". V tem smislu je zabeležena Bohoričeva knjiga v šolskem redu, ki se je sprejel definitivno dne 15. februarja 1584«. *Elementale* je »začetnica, abecedar za osnovni pouk v čitanju latinskega, nemškega in menda tudi slovenskega pisma, Nomenclatura pa latinsko-nemško-slovenski slovarček za učenje latinskih besed s pomočjo slovenskega ali nemškega maternega jezika, oziroma tudi za učenje nemških besed s pomočjo slovenščine. [...] Pri Nomenclaturi se pravi izrečno, da recitirajo iz nje v tretji uri vsi učenci prvega razreda nekaj latinskih, nemških in slovenskih besed, oziroma, da se morajo naučiti učenci 4. dekurije iz nje za vsak dan 3–4 besede na pamet. Vsebovala je torej precejšnje število latinskih besed, katerim je bil dodan tudi nemški in slovenski pomen.« Prim. še Schmidt (1988: 80): »To je bila prva šolska čitanka z latinsko-nemškim-slovenskim slovarčkom; v skladu z nalogami šole je takoj uporabila znanje slovenskega branja za učenje nemških in latinskih besed, ki so jih obenem s slovenskimi recitirali učenci v vseh štirih dekurijah prvega razreda.« Pri učenju katekizma je bila slovenščina predvidena v Bohoričevem šolskem redu za prvi in drugi razred, tako tudi v tretjem osnutku Frischlinovega reda (1584), kar je ožji odbor črtal, enako tudi predlog »za upoštevanje slovenščine pri pouku latinske gramatike v četrtem razredu«, kar Schmidt utemelji z izključno didaktičnim namenom, medtem ko je

1575) za stanovsko šolo v Ljubljani, ki ju stanovi niso potrdili, prvi se ni ohranil in predstavlja za Trubarjevim splošnim pisanjem o šolah za Slovence »prvi pedagoški dokument slovenskega avtorja, ki obravnava ureditev določene šole na slovenskem ozemlju« (Schmidt 1952: 31),⁸ drugi pa je »prvi ohranjen pedagoški tekst, sestavljen od slovenskega avtorja, ki nas podrobno seznanja z izobraževalnim in vzgojnim delom šole na slovenskem ozemlju« in s katerim »si je Bohorič zaslužil sloves najpomembnejšega slovenskega protestantskega šolnika, pa tudi častno mesto v zgodovini slovenske pedagogike (Schmidt 1952: 58).⁹

privilegirano vlogo slovenščine pri učenju katekizma in molitev »narekoval vzgojni pomen, ki so ga pripisovali temu predmetu« (Schmidt 1988: 81).

⁸ V času, ko je bil rektor stanovske šole v Ljubljani, pred 11. 9. 1568, je Bohorič predložil stanovom prvi šolski red stanovske šole, a je iz dopisa znano, da so ga zavrnil z opombo, da mora biti red prepuščen vsakemu šolniku »po svoji pameti« (Schmidt 1952: 31). Predvideval je pet učnih stopenj in pet učnih moči, v nedatiranem pismu (med 25. 11. 1574 in 15. 1. 1575) Bohorič navaja tudi vsebine: poleg pouka nemškega branja, pisanja in računanja se učijo »tudi glasbo, latinsko in grško slovnico z branjem avtorjev v obeh jezikih in z uvajanjem v vse dobre in svobodne umetnosti« (Schmidt 1952: 32). Primerljivo z ravnijo deželnih šol na Nemškem in ustrezno evropskim merilom, je želel učni načrt »od začetnega branja in pisanja preko latinščine in grščine do filozofije« (Schmidt 1952: 34), na Kranjskem z dodanim učenjem nemškega jezika, uresničiti s petimi učitelji in predvidel pet stopenj, zato je zahteval še enega pomožnega učitelja, vendar je moral revidirani šolski red iz julija 1575 zahtevnost prilagoditi razmeram in upoštevati le štiri stopnje (Schmidt 1952: 35–36), čeprav je želel učence četrtega razreda deliti na dve skupini glede na njihov napredek in nadarjene izločiti od povprečnih s posebnimi vsebinami (npr. z branjem grških besedil, dialektiko, retoriko, oris filozofije prirode, etike idr.), tj. poučevati predmete, ki sodijo že na univerzo (Schmidt 1988: 73). Najvišji učni cilj je bil »usposobiti učence za neposreden prehod na univerzo in za čim hitrejši študij na univerzi« (Schmidt 1952: 36). Poudari tudi Bohoričev »pedagoški optimizem«, »vero v razvojne možnosti mladine« z vztrajnim pedagoškim delom, ki je vredna zgledovanja še danes (Schmidt 1952: 38).

⁹ Veljal je do sprejetja Frischlinovega šolskega reda 15. 2. 1584. Schmidt ga je tu prvič v celoti objavil v prevodu Bojana Čopa iz latinščine (1952: 38–58/154–160 (opombe)). Mesto slovenskega jezika v njem je zanemarljivo, saj gre za latinsko šolo, ki je vključevala tudi možnost učenja nemščine, v prvem razredu je omenjen na četrtem mestu *Katekizem* Sebastijana Krelja (Schmidt 1952: 42), tudi za učence, ki se učijo le nemščine (Schmidt 1952: 44), pri skupnih določilih za vse razrede se *Ob praznikih*, ko učenci nižjih razredov pred pridigo ali pred branjem evangelija po molitvah recitirajo »eni slovenski, drugi nemški, tretji pa latinski katekizem, in sicer na tak način, da se bodo pri tem med seboj izpraševali« (Schmidt 1952: 50); v razdelku *O načinu molitve* je naveden slovenski jezik v zvezi z vajami iz popolnega Brenzevega katekizma »latinsko, nemško in slovensko« (Schmidt v opombi 30 zapiše Kidričevo domnevo (ČJKZ IV, 136), da gre za Trubarjevo nemško-slovensko prireditev malega Brenzevega katekizma iz leta 1567 (Schmidt 1952: 158)). Na koncu navodil, kako je treba poučevati učence tretjega razreda, je dodana Opomba o rabi jezikov, ki za učence drugega in tretjega jezika prepoveduje rabo »domačega slovenskega jezika, da se polagoma navadijo na nemški jezik«, četrtošolci pa morajo govoriti le latinsko, nemške besede in fraze pa govorijo le po predhodnem dovoljenju, če latinskih ne znajo (Schmidt 1952: 47).

Verjetno je bil tudi avtor *Otročje table* (1581).¹⁰

Svoje pedagoške izkušnje je zagotovo uporabil tudi pri sestavljanju slovnice, dvosmernega¹¹ kontrastivnega jezikovnega učbenika, ki je bil namenjen za poučevanje maternega jezika v latinščini izobraženih plemiških sinov vseh treh dežel, z ucnim ciljem pravičnega in kultiviranega pisanja v njem, kot tudi za vse neizobražene (»preproste«) ljudi, s pedagoškim namenom spoznavanja osnovnih slovničnih prvin lastnega jezika ter učenja branja in razumevanja prevoda *Svete-ga pisma*. Ni pa bila namenjena rabi v stanovski šoli v Ljubljani,¹² kar je razvidno iz tretjega Frischlinovega šolskega reda stanovske šole, ki je predpisoval vadbo katekizma v vseh jezikih,¹³ slovenščina pa naj se upošteva v prvem razredu » v začetnici ali v besednjaku in naj se zato uporablja *Elementale Labacense cum Nomenclatura trium linguarum latinae, germanicae et sclavonicae*, kolikor je to potrebno glede na učence in po tem naj se v takem primeru ravna jo rektor in njegovi kolegi« (Schmidt 1952: 99), ki je omenjena tudi na prvem mestu med knjigami za prvi razred (Schmidt 1952: 101).

Praktični vidik je viden tudi v metajezikovnih omembah, opombah različnih vrst, v dodajanju koristnih didaktičnih napotkov in podatkov, v sprotnih komentarjih in poudarkih, nagovarjanju naslovnikov in s sklicevanjem nanje idr., posredno tudi v navedenih pregibalnih vzorcih, dodanih seznamih različnih besednih vrst, slovarčkih za sklanjatev samostalnikov in spregatev glagolov, predvsem pa v dveh dodatkih: oblikoslovni in besedotvorni ter skladenjski razčlenitvi molitve očenaš za poglavjema *De Etymologia* (40–166) z naslovom *Examen etymologiae* (167–175) in *De Syntaxi latinocarniolana* (1–59) z naslovom

¹⁰ »Prireditelj Otrozhje Table – ozir. event. nove prireditve Luthrovega malega katekizma bi pač mogel biti Bohorič, gotovo pa to ni« (Kidrič 1924a: 128), kar utemelji z nekaterimi oddaljitvami od Dalmatina med letoma 1575 in 1580 v glasovju (*oli, gospod*) in pravopisu (*v'feh*), ki jih pozna prav Bohorič.

¹¹ Pogorelec (1983–1984), Mečkovska (1984), zlasti pa Grdina (199: 190–192 po Ahačič 2004: 169) poudarjajo težnji »po dokazovanju ujemanja slovenščine z latinsko gramatiko« in »zavedanja o razlikah« med obema jezikoma. Ahačič (prav tam) utemeljuje Bohoričev poudarek na ujemanju med jezikoma.

¹² Med razstavljenimi učbeniki za pouk slovenskega jezika (Demšar 1983: 14) je bila uvrščena na začetek seznama srednješolskih učbenikov, podobno kot Vodnikova, Muršče va, Janežičeve in nekatere druge slovnice.

¹³ V prvih dveh dekurijah prvega razreda recitirajo vsi, ki ga znajo na pamet, slovenski Brenzev katekizem vsak dan v celoti po opravljeni jutranji molitvi, tako da eden sprašuje, drugi odgovarja, tisti, ki ga še ne znajo, pa se ga bodo lažje naučili, če bodo po tihem izgovarjali vse besede za drugimi. V naslednjih dveh dekurijah se učijo nemški, v drugem razredu še latinski, v tretjem znajo že odlično slovenski, nemški in latinski Brenzev katekizem in mu dodajo še nemškega Lutrovega, v četrtem latinski Lutrov in šele v petem grški Brenzev katekizem, medtem ko se italijanskega na tej šoli ne poučuje (Schmidt 1952: 96–97).

Examen syntaxeos in Oratione dominica (5 neoštevilčenih strani), ki bosta podrobneje predstavljena.

Bohoričevi didaktični metajezikovni poudarki v oblikoslovnem in skladenjskem delu slovnice

Opombe v slovnici in komentarji v besedilu

Bohorič je v slovnico, poleg navajanja pregibalnih vzorcev (*Paradigma(ta)*),¹⁴ seznamov zgledov (*Exemplum/Exempla*),¹⁵ pri skladnji še pravil (*Prima, secunda, tertia, Quarta ... Regula*),¹⁶ dodajal tudi opombo/e (*Obferu(v)atio/nes, Notatio*), Pripombo (*Annotatio*), Pomni (*Obſerva*) ipd. ter vanje redko vključil tudi osebne, celo slogovno obarvane komentarje, nanašajoče se na posebnosti slovenskega jezika. Tako navaja člen pri CASVS / SKLON (npr. *Nominatiuus, ut: ta mosh, hic vir*,¹⁷ *der Man*.¹⁸ *Genitiuus, tiga moshá, huius viri, des Mans* [...]), pri sklanjatvi samostalnika (*Declinatio / Sklanjatev*) pa pojasni, da bo zaimek *hic, letá, hæc, letá, hoc, letú* označeval sklanjatev, kar utemelji z večinskim ujemanjem končnic tega zaimka s sklonom samostalnika (Bohorič 1584: 44, 1987: 68).¹⁹ Nadalje (*De articulo / Člen*) potrdi njegov neobstoj in odvečnost ostro argumentira kot nemški medjezikovni vpliv ter jo slikovito opiše in podpre s hrvaškimi narečji, izvorno povezanimi s kranjščino (44–45/68–69):

¹⁴ Npr. *Paradigma comparativi* (Bohorič 1584: 64). Ahačič (2004: 170) poudarja, da je Bohorič po vzoru Donata in nekaterih šolskih slovníc za vsak spol navedel le po en sklanjatveni vzorec, odstopanje si je dovolil pri preizkusu etimologije z dodanim vzorcem i-sklanjatve.

¹⁵ Pomembno je kontrastivno opažanje Pogorelec (1984/2011: 271–272) pri skladnji glede razlike v navajanju zgledov, list primerov in posebnih primerov iz literature: Melanchthon »glede na sobesedilo«, Bohorič »prevaja navadno samo problemski zgled [...], cel stavek (poved) le izjemoma«, pri besednem redu se je oprl »na svoje poznavanje slovenskega reda«, kar prikaže na primeru *Genitivus pro ablativo* (Pogorelec 1984/2011: 272).

¹⁶ Npr. v skladnji: *De dativo similitudinis – Octava Regula, Nona Regula* (Bohorič 1584: 6).

¹⁷ Nekončna ločila so pisana levostično in ne sledijo nedoslednemu stično-nestičnemu zapisu v izvirniku, npr. za latinskim zgledom *hic vir* je v slovnici vejica pisana na obeh straneh nestično, drugod levostično, pri genitivu enako, pri dativu, akuzativu, vokativu pa je nestična za slovenskim zgledom in drugod levostična, pri ablativu pa je povsod levostična (prav tam: 44). Prav tako niso upoštevani slučajni zapisi besed brez presledka za vejico.

¹⁸ Med zgledje smiselno doda tudi nemškojezikovne.

¹⁹ Ahačič (2007: 126) navaja, da je bilo v latinskih slovníc »predpostavljano člen *hic* pri samostalniških in pridevniških paradigmah samoumevno, četudi latinščina člena (*articulus*) ne pozna«. Razliko med latinskim, grškim in nemškim členom ter členom in zaimkom pa je lahko povzel po Melanchthonovi grški in latinski slovnici, očitna je naslonitev na slednjo in tudi besedilno ponazorjena, vendar tovrstnih sodb v navedku iz nje ni (Ahačič 2007: 127–128).

Extra declinationem, quemadmodum in latina lingua, articulorum ufus revera est, neq; etiam esse debet in flauonica & Carniolana lingua. Nam quòd vulgò in loquendo usurpatur articulus à Carniolanis, **fit id solùm Germanicæ linguæ prava imitatione, ũ non necessitatis causa.**²⁰ Siquidem omnia, planè ũ significanter, sine articulo efferri possunt, **Id quod ex alijs, antiquioribus:** utpote Dalmaticis & Croaticis **(ex quibus hæc, Carniolana, ceu ex fonte, promanavit) idiomatis, luce meridiana, clarius patet ũ verissimum esse efficitur.** Verùm quoniam per articulum, Genus, Cafum et Numerorum venamur : Et in declinando eius ufus existit necessarius. Quare pronominis, hic, hæc, hoc, (quod interim, articuli nomine dignabimur) declinationem, hic fubiungemus. / Zunaj sklanjatve, kot v latinskem jeziku, člena v resnici ne uporabljajo; tega tudi ne sme biti v slovanskem in kranjskem jeziku. Kolikor namreč v navadnem govoru Kranjci člen uporabljajo, **se to godi samo zaradi spačenega posnemanja nemškega jezika, in ne iz potrebe.** Če pa se vse lahko in razločno rabi brez člena, **kakor se iz starejših narečij** – namreč dalmatinskih in hrvaških **(iz katerih je to, kranjsko, privrelo kot iz studenca) – v opoldanski južni svetlobi jasneje razodeva in se kot nadvse resnično kaže.** Po členu pa bomo vendarle sklepali na spol, sklon in število. Zato je raba člena pri sklanjanju potrebna. In zaradi tega sklanjatev zaimka *ta, ta, to* (ki ga bomo včasih imeli za člen) tukaj pridružujemo.

Pri manjšalnicah (*Diminutiva*) za posamezen spol navaja obrazila in nekaj zgledov, zaključí pa s pragmatičnim komentarjem o učenju drugih tvorjenk po rabi: »Alia ipse ufus docebit. / Drugega nas uči sama raba.« (68/92)

Pri glavnih števniki (*Cardinalia*) doda didaktično opombo (*Observatio*), da »logisti ene glavne števnike imenujejo palce, druge pa členke, še druge pa iz teh zložene.« [...] Oni se tako imenujejo, ker so jih stari zaznamovali s prsti, te pa s členki«²¹ (70/94). Ponazoritev enic z deli roke (palci so tisti, katerih vrednost ne doseže desetic), desetic s členki in zloženih iz obeh (zloženci nastajajo iz prstov in členkov) je bil priročen način za učenje glavnih števnikov. Dodan pa je še ilustrativen podatek o stari igri z zgibanjem prstov, ki jo še danes pozna »ljudstvo Italov« in se imenuje *ala mora*. Pod *Obferva / Pomni* v desnem stolpcu na isti strani navaja še posebnost, da v zloženih števniki Kranjci za *deset* pravijo *najst*, kar tvorbeno pojasni kot zlito iz *na deset* in kar Hrvati razločno izgovarjajo kot *Edèn nad deset* (*unum supra decem*). Pri naraščanju števnikov poudari, da so v zlaganju teh števil in izgovarjanju po vrsti prsti (enice) pred členki (deseticami). Razlaga o pregibanju teh števnikov pa ni podkrepljena z zgledom (razen navedbe treh števnikov v treh jezikih: 11. *Vndecim, Edennajft, Eilff*. 12. *Duodecim, dvanajft, Zwelff*. Tredecim, Trinajft, Dreyzehén Ŭc.«) in je zato nejasna (72/96): »Et iuxta genus suum moventur ũ declinantur Digits,

²⁰ Kreпки tisk je povsod uvedla avtorica prispevka.

²¹ »[...] numerorum Cardinalium, alios dici ab logisticis, Dignos : alios Articulos : Alios verò ex his compofitos. [...] Illi sic dicuntur, quòd per digitos, Hi verò quòd per articulos antiquitus significabantur.«

reliqua parte indeclinabili relictā, vel fecus, idq̃; ad iam, dictum modum / In po svojem spolu se pregibajo in sklanjajo prsti, medtem ko preostali del ostaja nesklonljiv ali pa se spol ravna, kakor je bilo povedano.«

V opombah navaja tudi značilnosti pregibanja in sklanjatve: npr. pri glavnih števnikih (*Cardinalia*) je strnil podatke o pregibanju in sklanjatvi doslej opisanih števnikov v petih opombah (»DE MOTIONE Ů declinatione hactenus descriptorum numerorum, obſervationes. / O PREGIBANJU in sklanjatvi doslej opisanih števnikov pomnimo« (71/95)), kjer pojasni, da ima prva enica [*Eden edna ednu*]²² različne spole in se sklanja različno v treh številih (1.); druga (*dva dve dvuja*) ima tudi tri različne spole, sklanja pa se samo v dvojini (2.); tretja enica, to je *tri*,²³ ima samo eno končnico in je vseh spolov, sklanja pa se samo v množini (3.).

V opombi pojasni tudi nepredvidljivo spremembo glagolske vrste pri vzorčnem glagolu druge vrste *pišem* za trpniško obliko, ker nima končaja *-en*, ampak *-an*, zato je zamenjan z drugim glagolom (*pečem*), kar utemelji tako, da trpniki tvornikov ne ohranjajo zmeraj svoje značilnosti, ampak se selijo iz ene vrste v drugo, ter zaključi (135/159):

Quemadmodum etiam ſæpe vſu veniet, vnum verbum, eiufdem ſignificationis, nunc in hunc nunc in illum ordinem, inflexione ipſa tranſire. Id quod uſu deprehendetur. / Tako bo tudi treba čſto kakemu glagolu iſtega pomena zaradi pregibanja puſtiti prehajati ſedaj v to, ſedaj v ono vrſto, kakor bo pokazala potreba.

Medjezikovna informativnost pri izrazu *miljar* 'milijon' (1000 000. *Millio*, *Mil-ljar*. *Taufentmaltaufendt.*) z dodanim komentarjem o njegovem neobstoju v grščini presega sicer pogoste primerjalnojezikovne podatke z dodanim osebnim mnenjem (72/96):

Latini voce, Millio, Ů Carniolani æquivalente, Milliar, ſunt ditiores græcis, quòd hi, vocem, qua maximum numerum efferrent, præter μυριάδα non habeant **Latini verò cum Carniolanis, Græcos in hoc ſuperant, quod unica Ů exili quidem voce, centies tantum complectantur.** / Latinska beſeda Millio in kranjska uſtreznica *Milliar* ſta bogatejši od grških, ker ti beſedi, ſ katero bi ſe izrazilo večje ſtevilo od μυριάδα, nimajo, **Latinci ſ Kranjci pa Grke v tem preſegajo, ker z eno in po obſegu majhno beſedo ſtokrat toliko zajamejo.**

²² V latinskem beſedilu ſlovenskih oblik tu ne navaja, le »unus, una, unum«, navedene ſo v prevodu (Bohorič 1584).

²³ Oblike *trije* za moški ſpol ne evidentira.

Nazornost razlag

Za Bohoričev slovnični metajezik – verjetno pod vplivom tujih slovničnih virov, pa tudi iz lastne pedagoške prakse – je značilna enostavnost, strnjenost in hkrati jasnost, natančnost razlag, podkrepljenih z zgledi in vprašalnico: npr. pri množilnih števniki (*Multiplicata numeralia*) razloži, da se glavnim števnikom dodaja beseda *guba*, lat. *plica*, nem. *fach* ali *falt*, nato navede vprašalnico *Kulikugub?* in zgled: »*Simplex, ena guba, ein fach. Duplex, dvei gubei, Triplex, tri gube* [...]«, kar dopolni z razlago o pregibanju in sklanjanju »na obeh straneh v ženskem spolu, ker je *guba* ženskega spola: *I ta ena guba; R te ené gube* [...] Tako tudi v dvojini in množini.« (74/98) S pomočjo vprašalnic poudarja nazornost vrstnega razlikovanja števnikov, npr. po glavnih števnikih se sprašujemo s »Quot? Kuliku?« (72/96); po vrstilnih s »quotus? kateri,a,u, na vérfti, oli na redi« ipd. (73/97).²⁴

Pri glagolskem načinu omenja, da je »zaradi pouka« (»discendi caufa«) obravnavan dvojno: po glagolskem pomenu tvorni, trpni, srednji, deponentni, po spolu pa moškega, ženskega ali srednjega ali vseh načinov (95/119).

Dodajanje mnenja o nepotrebnem uvajanju preglednic za trpnik pri glagolih tretje vrste (*fem lublen*), saj se oblika izenačuje z glagoli druge vrste (*bom pezhen*), potrjuje dodatno težnjo po utemeljevanju odločitve, čeprav v nadaljnjem besedilu pojasni, da se bodo pregibali po zgledu že opisanih vzorcev 1. in 2. glagolske vrste: »Qvare superfluum effe iudico, Novo paradigmate chartam implere / Zaradi tega bi bilo, menim, odveč, da bi izpolnjevali preglednico z novim vzorcem« (152/176).

Tvorjenje glagolskih časov je učinkovito prikazano s pretvorbami in z zamenljivostjo oblikotvornih morfemov na isto osnovo: tako tvorimo pretekle deležnike iz nedoločniške podstave: iz nedoločnika se tvorita povedniški ali deležniški glagol, če *-ti* zadnjega zloga zamenjamo z *-l*: iz *delati delal*, iz *pisati pisal*, iz *lubiti lubil* (3.) (98/122); trpni glagol iz nedoločnika pri tvornem glagolu, če *-ti* zamenjamo z *-n*: iz *delati delan* (laboratus), *pifan*, *lublen* (4.) (99/123). Iz tretje osebe množine tvornega povednega sedanjika se dela beseda, ki ima pomen latinskega gerundija na *-do*, da koncu te osebe dodamo *-č*: iz *Delajo delajozh*, iz *Pifhejo pifhejzh*, iz *Lubijo lubijzh*. Iz deležja nastane sedanjiški deležnik s pregibanjem kot pridevniki: m. *Delajozhi*, *Pifejzhil*!, *Lubijzhil*, ž. *Delajozha*,

²⁴ Ahačič (2007: 134) poudarja Bohoričevo obsežnost poglavja o števnikih, ki je »glede na druge evropske slovnice že na prvi pogled naknadno vstavljeno v besedilo« in se opira na druge vire, uvrstitev v poglavje *De specie* kaže na vpliv Melanchthonove latinske slovnice, razdelitev pa sledi tradiciji (*Priscian*), poglavje »odlikuje obsežno teoretiziranje, komentiranje in etimologiziranje, sicer neznačilno za ta del slovnice« (Ahačič 2007: 135).

Pifejzha, Lubijozha, s. Delajozhe, Pifejzhe, Lubijozhe (za vse spole *laborans, scribens, amans*). Iz nedoločnika nastane namenilnik (prvi supin na *-tum*) z odvzemom *-i*: iz *delati delat* (*laboratum, laborandum*) itd. (100/124).

Nagovor naslovnikov

Nagovarjanje naslovnika je redko uporabljeno, in sicer nastopa v 2. osebi ednine ali množine, izraža pa se tudi z alternativno zvezo v pogojnem podredju *Vel fi mavis* (*Ali če ti je ljubše*), ki dopušča učečemu se izbiro med dvema možnostma razlage: npr. pri tvorbi glagolnikov na *-nje* navaja, da se tvorijo iz nedoločnika, če zadnji zlog *-ti* zamenjamo z *-nje*: iz *Delati delanje*, iz *Pisati pisanje*, iz *Lubiti lubljenje*. Nato pristavi: »Vel fi mavis, potes formare à paßivis participijs. / Ali če ti je ljubše, jih lahko delaš iz trpnih deležnikov.« (101/125) V tem primeru bi bila pripona *-je*, česar ne omenja. Podobno v opombi 4 o pregibanju in sklanjatvi glavnih števnikov od štiri do devet omenja, da imajo eno končnico splošnega spola, drugi skloni pa posnemajo člen svojega spola (71/95):

Quando in oratione fine pronomine demonstrativo ponuntur, illis addi demonstrativi, **vel, fi mavis dicere**, articuli syllabam, fin minus, manere indeclinabiles. / Kadar se v govoru stavijo brez kazalnega zaimka, se jim dodaja zlog kazalnih zaimkov, ali **če vam²⁵ je ljubše tako**: člena. V nasprotnem primeru pa ostajajo nesklonljivi.

Ob večinski rabi opisne tretje osebe s pogostim glagolom *imeti* (npr. »Imperatius habet duo distincta tempora / Velelnik **ima** dva posebna časa« (102/126) ipd.) in s trpnimi oblikami v razlagalnih delih (npr. *Redditur, vt: Qvuius / Glasijo se kot Qvuius* (86/110); *Effertur etiam / Izraža se* (21/222), *Redduntur etiam / se podajajo* (6/206), *notatur / se zaznamuje* (162/186), *Diceretur etiam / bi se reklo* (2/222)), se redkeje v pojasnjevalni vlogi uporablja prva oseba množine, ki vključuje avtorja in naslovnike, npr.:

In pertractandis Aduerbijs eandem, cum latinis rationem **fequemur**. / Pri obravnavi prislovov **bomo** sledili istemu preudarku kot Latinci. (154/178)

²⁵ Tudi tu je v izvirniku uporabljena druga oseba ednine sedanjika *mavis* od nepravilnega glagola *malle*, 1. os. sedanjika *malo* (<http://latindictionary.wikidot.com/verb:malle>), tvorjenega iz primernika prislova *magis* + glagola *volo* (<https://www.impariamoinsieme.com/i-verbi-volo-nolo-c-malo>).

Primerjalno(jezikovno) utemeljevanje

Primerjalni (nelatinski znotraj- ali medjezikovni) vidik se izraža na več načinov: s povezljivostjo besednih vrst, npr. v pripombi 5 (*Observationes quaedam in coniugationes verborum*) z opozorilom na enakost deležnika za tvorbo dveh časov: tvornega prihodnjika (predenj se stavi glagol obstajanja v prihodnjiku *bom boš bo*) in preteklika (102/126). Primerjalnojezikovno vzporejanje in razlikovanje je uvedeno npr. pri protivnih veznikih *ali* in *tamuzh* ('temveč') z opozorilom, da je treba upoštevati razliko: če je pred protivnim veznikom nikalnica, je treba nasprotnost izraziti s *tamuzh*: *non ego, sed tu – nikar ješt, tamazh ti*; če pa spredaj ni nikalnice, se nasprotnost podaja z *ali* ('a, toda'). Razlika je enaka pri tovrstnih nemških veznikih *sonder* in *aber*: *nicht ich, sonder du*. Obenem opozarja tudi na pomensko razlikovanje med podobnima veznikoma *tamuzh*, ki je protivna, in *Samuzh*, ki je izvzemalna členica (165/189).

Oblikoslovni slovensko-latinsko-nemški slovarčki

Didaktično vlogo imajo poleg zgledov tudi dodani uslovarjeni sezname samostalnikov vseh treh spolov in glagolov treh vrst po sedanjiških osnovah na *-am*, *-em*, *-im*, ki izhajajo iz slovenske iztočnice ob latinskih in nemških ustreznica, mestoma so razširjeni s sopomenkami in zvezami: npr. »Nomina Generis Neutri. A. *Apnu, pna, Calx, kalch*« (61/85); »Verba primi ordinis in AM, incipientia ab D: *dam dati, dal Do, gibe. Naprejdám, promo, gib herfür. Bogatu oli obilu dam, gib reichlich*.« (prav tam: 114/138)²⁶

²⁶ O slovarčkih prim. Gjurin (1989: [365]–383), Toporišič (1987: 306–310) idr. Ahačič (2006b: 143–145) ugotavlja, da niso nastali na podlagi tedanjega knjižnega gradiva niti primerov iz tedanjih slovnici niti gesel iz večjih slovarjev, temveč so verjetneje latinsko-nemški slovar, pa tudi nemško-latinski iz manjših zbirk besed (največkrat z naslovom *Nomenclator* oziroma *Nomenclatura rerum*). Temu velja pritrditi, saj imajo izdaje Crusijeve grške in latinske slovnice obsežne sezname pojmovno razvrščenih izrazov: npr. grška ima v prvem delu (Crusius 1562, 1594, 1608: 89–350) za razdelkom *Examen etymologiae* naslov MARTINI CRVSII NOMENCLATVRA Phrafsq; Rerum, latinska slovnica pa po *Examen syntaxeos* NOMENCLATVRA PHRASES'QVE rerum (npr. Crusius 1563a: 193–309). V Bohoričevem 2. šolskem redu je bil naveden za pouk tudi pojmovni latinsko-nemški »besednjak« Sebalda Heydna (1498–1561) *Nomenclatura rerum domesticarum* (1530, 1550), iz katerega so se učili črkovanja latinskih besed (Schmidt 1952: 40, op. 6: 155), ki ima večinoma eno iztočnico in ustreznico, a ob ujemanju posameznih parov in razlikovanju drugih neposreden vpliv ni opazen.

Praktična preizkusa oblikoslovja in skladnje ob koncu obeh poglavij na podlagi kranjskega besedila očenaša

Viri

Bohorič je oblikoslovnemu/besedotvornemu ter skladenjskemu delu na koncu poglavij o etimologiji in skladnji za lažje učenje dodal tudi dva praktična preizkusa (*Examen etymologiae* (167–175) in *Examen syntaxeos in Oratione Dominica* (5 neoštevilčenih strani za stranjo 59/260–264), ki nista bila vključena v nadaljnje izdaje Bohoričeve slovnice (1715, 1758). Opisovalci Bohoričeve slovnice so ju omenjali, podrobneje Toporišič (1987: 305, 322) in Ahačič (2004: 169, 2007: 198–199), a jima posebne vrednosti niso pripisovali, so pa navedli posamezne posebnosti.²⁷ Glede virov je Ahačič (2007: 198–199) ugotovil, da jih je uvedel po zgledu redkih grških in latinskih slovníc, zgodovinsko gledano po Priscianovem delu *Partitiones duodecim versuum Aeneidos principalium* z vprašanji in odgovori glede na dele govora, kar vsebuje v 16. stoletju tudi slovnica Nikodema Frischlina (1584) z Ovidijevimi verzi, za Bohoriča pa predpostavlja, da »je taka examina najverjetneje poznal iz Melanchthonove grške slovnice ali svojega pedagoškega dela« (Ahačič 2007: 199), kar ponazori z vzporejanjem dveh analiz različnega samostalnika in glagola v obeh slovníc, ki potrjujeta podobnost razčlenitve. V opombi 396 (prav tam) omenja, da ima podoben examen prav z očenašem, le da v obliki vprašanj in odgovorov, »Crusijeva grška slovnica za šole (Crusius 1560: g 3b–g 5b)«. Po pregledu trenutno na spletu dostopnih Crusijevih izdaj grške in latinske slovnice mi ni uspelo najti poglavja *Examen* z očenašem. Šolska slovnica *Puerilis in lingua Graeca institutionis Pars prima* (1558) ima na straneh 102–106 (g 3b–g 5b) razdelek *Examen etymologiae* z razčlenitvijo navedka iz Janezovega evangelija (v latinščini se glasi *Credens in filium Dei, habet uitam æternam* (Vulgata, Jan 3:36)), v *Puerilis in lingua Graeca institutionis Pars altera* iz l. 1558 preizkusa ni. Izdaje grške slovnice *Martini Crusii Grammaticae graecae, cum Latina congruentis, pars prima* (Basel) iz l. 1562 (na straneh 70–73) oz. ponatisi v kasnejših izdajah, npr. iz 1567 in 1573 (na straneh 86–89), vsebujejo *Examen etymologiae* za vezniki in pred *Nomenclaturo* tematsko razvrščenih izrazov in fraz v grščini in latinščini, vendar imajo enako kot v šolski slovnici isti oblikoslovno analizirani stavek iz

²⁷ Preizkusa sta omenjena v različnih obravnavah Bohoričeve slovnice: npr. Ramovš (1971: 221) navaja le prvega, Kolarič oba (1971: 73, 81), B. Pogorelec ju samo omeni (1983/2011: 92), Berčič (1970: XIX) dodano besedno analizo očenaša označi »kot praktični primer in napotilo za učenje oblikoslovja« oz. pri skladnji kot »kratek pouk razloženega ob besedilu očenaša«.

Janezovega evangelija z navedki v grščini in latinščini (*Credens in filium Dei, habet uitam æternam* (Ioan. 3)), tako da se sprašuje po delu govora (besedni vrsti), nato pri imenu po sklonu, sklanjatvi ter navedbi oblike, pri glagolu o načinu, naklonu, času, osebi, številu, vrsti spregatve, kar razširi pri deležniku še na druge časovne oblike (npr. na oblike prihodnjika, aorista prvega indikativa, optativa, imperativa, subjunktiva, infinitiva, participia) idr. Toda nekatere izdaje njegove latinske slovnice (npr. MARTINI CRVSI *Grammaticæ latinæ, cum Græca congruentis, Pars prima* (Basel 1571), *Grammatica latina, cum Græca congruens* (brez datacije na naslovnici, s predgovorom iz leta 1562, na spletu z letnico 1563, ki se ponavlja v mlajših izdajah iz 1594, 1608)), imajo poleg *Examen etymologiae* (145–153) s povedjo o Demostenu²⁸ (1563a: 145)), ki je razčlenjen podobno kot v grški slovnici, tudi *Examen syntaxeos* (189–194), z enakim naslovom kot Bohorič, v katerem Crusius navaja odlomek iz zadnjega pisma tretje knjige Cicerona²⁹ prijatelju Atiku (EPISTOLA VLTIMA LIBRI tertij Atticanarum M. T. Ciceronis),³⁰ ki ga tudi tu drugače kot Bohorič razčleni na vprašanja in odgovore.

Zunanja zgradba in vsebina preizkusov

Vzorca jezikovne analize sta bila namensko dodana za ponazoritev slovnične tvarine in vsebujeta praktične vaje za oblikoslovno in skladijsko analizo. Gre za devet (etimologija) in pet strani (sintaksa) na besede oz. na besedne zveze ali nize po zapovrstju in v isti obliki segmentirano besedilo gospodove molitve, tj. kranjskega besedila očenaša iz pete preglednice pravopisnega dela slovnice (Bohorič 1584: 37, 39), ki se z njim ne ujema v celoti, sledi jim latinski prevod

²⁸ »Dolere se aiebat Demosthenes, fiquando opificium antelucana uictus effet industria.« – »Demosten je dejal, da trpi, če je kdaj kak obrtnik začel s svojim delom zarana pred njim (ga je premagal oz. prehitel).« Za najdbo vira citata in prevod se zahvaljujem doc. dr. Julijani Visočnik, ki je ugotovila, da gre za citat iz Cicerona, Tusculanae disputationes, 44,3: »Cui non sunt auditae Demosthenis vigiliae? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria.« Avtorica članka je citat z nemškim prevodom preverila še na: <https://gottwein.de/Lat/CicTusc/tusc4038.php>.

²⁹ Ciceronova pisma prijateljem so bila tudi gradivo za učenje latinščine v ljubljanski stanovski šoli, za tretji razred po drugem Bohoričevem šolskem redu (1575) v izboru lažjih pisem za slovnične vaje in za vzorec pisanja pisem Johannesa Sturma iz Strassburga s številnimi izdajami od leta 1539 (Augsburg) do 19. stoletja, ter po Frischlinovem šolskem redu iz 1583 (Schmidt 1952: 47, 156 (op. 17); 104).

³⁰ »Ex tuis literis, ō ex re ipſa nos funditus periffe uideo. Te oro, ut, quibus in rebus mei tuis indigebūt, noſtris miſerijſ ne deſis. Ego te, ut ſcribis, citò uidebus. Plura non ſcribo. Cura, ut, ualeas.« (189–190)

in razčlenitev. Analitični del vsebuje oblikoslovno analizo in pri tvorjenkah tudi podatke o tvorjenosti: določitev osnovnih kategorij (navedbo besedne vrste, spola, števila, sklona glede na latinski vzorec) oz. besednozvezno skladenjsko analizo istega molitvenega obrazca glede na ujemanje kategorialnih lastnosti, vezavo s skloni, vezniška sredstva, tvorjenost oz. izpeljavo iz podstave z besedotvornimi morfemi idr. Predstavlja uspešen pripomoček pri učenju kranjske slovnice, kakršnega poznamo tudi še danes pri učenju materinščine (t. i. besedna analiza).³¹ V tem delu je slovenščini določeno izhodiščno mesto, kar omogoča neposredno in samostojno spoznavanje slovenskega jezikovnega sistema, brez odvisnosti od latinske predloge, ter z latinskim prevodom, tako kot v abecednih seznamih samostalnikov in glagolov, v večini paradigem in ponazarjalnega slovničnega gradiva, pri imenih, glagolu, vrstah prislovov, veznikov, toda ne pri obravnavi števnikov, predlogov, zgledov v skladnji, ki imajo na prvem mestu latinske primere.

Preizkus oblikoslovja – EXAMEN ETYMOLOGIÆ

Oblikoslovni preizkus vsebuje praktične zglede (vaje) za določanje oblik glede na posamezne besedne vrste.³² Besedilo očenaša je razdeljeno na posamezne besede, osamosvojene v iztočnice po zapovrstju v besedilu in oblikovno nespremenjene, z izjemo besedne zveze TVOIE IIME in podvojene iztočnice, tj. oblikoslovne dvojnice *Slega: vel sla*: samostalniki v različnih sklonih (skupaj s predlogom), zaimki različnih vrst, en sam pridevnik, izpis celotne glagolske oblike, če je zložena, prislovi, vezniki, nato pa sledi latinska prevodna ustreznica: npr. OZHA, pater; NASH, nofter; KIR, qui; SI, es; v'NEBESIH, in cœlis; POSVEZHENV BODI, Sanctificetur; TVOIE IIME, nomen tuum, PRIDI, adveniat; K'NAM, ad nos; TVOIE, tuum; KRAILESTVV, Regnum; itd. Če iztočnica ne nastopa v osnovni obliki (npr. imenovalnik ednine (VOLIA), sedanjik v prvi osebi ednine), navede v slovenščini še izhodiščno obliko (npr. pri *naſh* imenovalnik ednine *jeſt*, iz katerega je izpeljan; v'ſkuſhnjo – ſkuſhnja, *Dolshnikom* – *dolshnik*, ponekod

³¹ »V preizkusu oblikoslovja (191–199) imamo lep primer t. i. besedne razčlembe.« (Toporišič 1987: 305)

³² Ramovš (1971: 221) zapiše, da v njem »razlaga oz. analizira vsako besedo očenaša zapored«, nato citira primera za Ozha in Nash in omeni, da se z njim zaključí I. del. Kolarič (1971: 73) ga omenja s presojo, da ne prinaša nič novega, razen da je poleg zaimenske oblike *zlega* uvedena tudi starejša samostalniška oblika *zla*; ob primerjavi s Trubarjevim očenašem ugotavlja pri Bohoriču nerabo določnega člena, npr. Trubar: *ta muzh, ta zhaft*, Bohorič *Muzh, Zhaft*. Toporišič (1987: 305) poudari le vprašanje mestnika in orodnika kot že pri predlogu v': v ednini je mestnik enak dajalniku, v množini pa ima »samosvojo končnico -Vh (orodnik pa je bolj samosvoj)«, kar so »pojmovali kot premeno pod vplivom predloga«.

tudi opisno: »v'NEBI, in cœlo. Thema est **nebu**, hoc loco est dativi casus. / Osnova je *nebu*, na tem mestu je v dajalniku.« (170/194); »SI, es, Verbum substantivum. Eius thema est **fim**, lum, **fi**, es.« (167); »Refhi, libera, à verbo, **Refhim**« (175).

Primerjava zapisa molitve v pravopisnem delu (str. 37 in 39) izkazuje pisne razlike zaradi rabe verzalk v preizkusu (samo do *Odpustimo*, nato se nadaljuje zapis z malimi črkami in z veliko začetnico) in zato tudi opusta naglasnih znamenj, zapis predloga *na* stično – nestično z besedo (*nanebi* – v'NEBI, *na-semlji* – NA SEMLJI), opuščen je opuščaj ob vzglasnem v in v predponi z- 'iz': *v'fakdajnji* – VSAKDANII; *s'idife* – ISIIDISE (kjer sta še glasovni razliki: predponi je dodan predhodno reducirani i-, glagolu pa protetični j-), toda obratno pri predponi v-: *neupelaj* – Ne v'pelaj. Glasovne spremembe z uvedbo etimološko ustreznějšíh odrazov so še: *dulge* – DOLGE; *dulshnikom* – Dolshnikom, *v'ifkushno* – v'fkušhno, *krajleštvu* – KRAILESTVV/Krajlevštvu. Drugačen je tudi besedni red svojilnih zaimkov v samostalniški zvezi (*jimé tvoje* – TVOIE IIME, *krajleštvu tvoje* – TVOIE, KRAILESTVV, *volja tvoja* – TVOIA, VOLIA, *dulge nafhe* – NASHE, DOLGE, *dulshnikom nafhim* – Nafhim, Dolshnikom); osebni zaimek se v preizkusu pojavlja pred velelnikom: *neupelaj nas* – Naf, Ne v'pelaj; *refhi nafs* – Nafs, refhi (171–172), premi predmet je na koncu, velelniška oblika pa na začetku: *Kruh nafh v'fakdajnji daj nam dones* – DAI, NAM, DONES, NASH, VSAKDANII, KRUH (170–171). Dodana sta vezalna veznika: *muzh, zhafš* – inu muzh inu zhafš; izpuščen je členek *tudi*: *kakòr tudi mi* – KAKOR, MI (171); razlikuje se predlog: *nanebi* – v'NEBI.

V analitičnem delu so navedeni podatki o besedni vrsti, pa tudi pomenski določitvi zaimkov, glagolov, prislovov, veznikov, o slovničnih kategorijah (spolu, številu, sklonu, osebi, pri glagolu še času, naklonu, načinu, neosebnih glagolskih oblikah), včasih o osnovnih ali drugih pregibalnih oblikah. Mestoma je oblika natančneje razložena: npr. glede na druge sklonske oblike, mestniško končnico (v'NEBESIH) pa razloži v povezavi s pomenom predloga v' kot zamenjavo dajalniške končnice z -ih (168/192):

v' NEBESIH in cœlis. Nomen est à nominatiuo, Nebu, quod habet in plurali, Nebéfa, hinc dativus pluralis nebefam, quod in constructione & compositione præpositionis v', quoties motum in loco significat, ultimam syllabam mutat in, ih / Ime je iz imenovalnika *Nebu*, ki ima v množini obliko *Nebéfa*; od tod dajalnik množine *nebefam*, kar v zgradbi in sestavi predloga v', kolikor pomeni premikanje na mestu, zadnji zlog spreminja v -ih.

Nato jih določi glede na besedno vrsto: samostalniška besedna vrsta (nomen) je navedena pri OZHA, kjer je še pomensko opredeljena: »Nomen officij virilis / Ime moškega opravila« (167/191); pri VOLIA, *Krajleštvu*, KRUH, DOLGE, *Dolshnikom*, *Muzh*, *Zhafš* je poimenovana »nomen substantivum / samostalniško ime«, pri iztočnicah *v'fkušhno*, *Slega*: *vel sla* in v'NEBESIH pa kot »nomen /

ime»; pri (TVOIE) IIME, V'NEBI, NA SEMLII pa besedna vrsta ni zapisana. Dvojnična oblika »Slega: vel sla (malo)« s pregibanjem po pridevniški oz. samostalniški sklanjatvi ima dvojnico tudi v imenovalniku: *zleg* ali *zlu* – za prvega navaja, da ima nepričakovan imenovalnik. *Zlega* je tudi zelo rabljen roditeljski, enak ločilniku, *zlu* pa je srednjega spola, z roditeljsko in ločilniško obliko *zla* po načinu Hrvatov in se sklanja kakor *pismu* (173–174/197–198).

Pri samostalniku *muč* je dodan pri sklanjativah neizpostavljen sklanjatveni vzorec ženske *i*-sklanjatve,³³ z omembo, da se tako sklanjajo samostalniki ženskega spola na *-zh* in *-fh* in da se uporablja samo edninsko, kar utemelji pomensko: ker pomeni stanje, podobno tudi *čast*, ker je ime kreposti (175/199), z roditeljskim *Zhafti*, zapiše pa, da se sklanja po svojem členu,³⁴ čeprav bi se lahko skliceval na predhodno zapisano sklanjatev samostalnika *moč*.

Pri zaimkih je določena še vrsta po pomenu: npr. osebni zaimki *MI* / *nos* (172/196), *NAM* / *nobis* (170/194), *K'NAM* / *nobis* (169/193),³⁵ svojilni *NASH* / *noster* so poimenovani kot »pronomen (primitivum) demonstrativum / (prvotni) odkazovalni zaimek«,³⁶ oblika *mi* je v prvi osebi, v imenovalniku množine in izpeljana iz imenovalnika *jeft* (172/198), oblika *naš* pa zvalnik in izpeljana prav tako iz *jeft*, iz roditeljske množine *našhih* – navedeno je, kako se pregiba po spolu (*našh*, *fha*, *fhe*), sklanjatev pa se nahaja na strani 90 (167, L 4/191), medtem ko obliki *NASHE* (171) in *TVOIE* (IIME) (168/192) opredeli kot »pronomeni possessivum / svojilni zaimek«. Ponovitev oblik obravnava različno: *TVOIE* (KRAILESTVV) (169/193) ne določa še enkrat, temveč omeni, da »smo ga že imeli«, naslednje pojavitve zaimka *TVOIE* (*Ie*, *Krajlevftvu*) (174/198) ne opredeli vrstno, določa pa mu izpeljavo in sklon; razlika je tudi v razlagi izpeljave: prva je izpeljana iz *Tebe* (*Tui*) (168/192), druga pa iz *Ti* (174/198), pri obeh je navedena izpeljanka *tvoj*, *ja*, *je*; tudi pri *TVOIA* (*VOLIA*) opozori, da je že obravnavan, a navede besedno vrsto, spol in sklon.

Primerjava obravnave edine samostalniške zveze v oblikoslovnem delu, ki se ponovi v skladenjskem (TVOIE IIME), eksplicira razlike in podobnosti med

³³ Ahačič (2006: 143) poudarja, da »tudi današnje »druge ženske« sklanjatve ni odkril šele naknadno v preizkusu etimologije (BH 1584: 174, sklanjatev besede *muzh*), ampak jo je v preizkus etimologije dal zgolj kot dopolnilo, saj jo je bralec lahko razbral že iz osnovnega besedila. Člen in ime ženskega spola se namreč sklanjata po Bohoriču (BH 1584: 54) takole: *ta mati*, *te matere*, *ti materi*, *to mater*, *o mati*, *od te matere*.«

³⁴ Ponekod je naveden le podatek o sklanjanju po vzoru člena njegovega spola.

³⁵ Oblike *Nafs* (172, 174) ne določa po vrsti zaimka, navaja pa izhodišče iz *jeft*.

³⁶ V skladenjskem preizkusu je s stališča besednozveznosti svojilni zaimek *našh* ob *Ozha* poimenovan kot adiectivum pronominis/pronomeni (zaimenski pridevnik ((1)/261)), ob *dolgé* pa kot Adiectivum / pridevnik ob samostalniku (substantivum) ((4)/263), enako pri *tvoje* (Krajlevftvu), *tvoja* (volja) ((2)/261).

obema analizama: oblikoslovna določa vrsto zaimka, spol s končnico *-e*, število, sklon, ki je tu napačno določen kot tožilnik (tudi v primerjavi s sklonom v skladenjski analizi, kjer je pravilno naveden imenovalnik), izpeljavo glede na izvor (168/192):

TVOIE IIME, nomen tuum. Eft vtrunq; generis Neutri. Quia definunt in, E, Numeri fingularis, casus accusatiui, tvoje, eft pronomen posselsium, deriuatum à tebe, quod fignificat, Tui, hinc, tvoj, ja, je, tuus, a, um, Declinatur utrumq; ad terminationem articuli neutri, feruato vtrinq; incremento in obliquis, vide, pagina 61. 88. / Eno in drugo je srednjega spola. Ker se končujeta na *-e*, ki je edninski, in sicer tožilniški, je *tvoje* svojilni zaimek, izpeljan iz *tebe*, kar pomeni Tui, iz tega *tvoj -a -e* tuus *-a -um*. Oboje se sklanja po končaju člena srednjega spola, ki služi obema, glede prirastka v stranskih sklonih glej na straneh 61, 88.³⁷

Pri skladnji je besedna zveza *TVOJE JIME – Tuum nomen* pojasnjena z ujemanjem (istostjo) pridevniškega zaimka *tvoje* in samostalnika *ime* v spolu, številu in sklonu: sta srednjega spola, v ednini in imenovalniku ((1)/260).

Oziralni zaimek *kir/kèr* je obravnavan v oblikoslovnem in skladenjskem preizkusu. Pri obliki KIR je uvedena še primerjava s podobnimi latinskimi oblikami za vse kategorije (spol, število, sklon) in stava pred glagolom: je *pronomen Relatiuum* / oziralni zaimek (167/191). Izvaja ga iz *kateri* »po skrčenju ali krazisu«³⁸ in omenja, da je vseh spolov, števil in sklonov ter se dodaja glagolom vseh oseb, kakršni so pri Latincih *is, ipse, qui*, določen je še njegov položaj v zvezi z glagolom: stavi se pred glagol 2. osebe *fi*. V skladenjskem preizkusu se izrazno razlikuje zapis iztočnice (*Kèr fi, qui es*), v razlagalnem delu pa je zapisan kot *kir (kateri)*: »relatiuum, *kir*, vel integrum, *kateri*, omnium personarum verbis rectè addi possè / oziralni *kir* (neokrnjeno *kateri*), ki se lahko pravilno dostavlja vsem osebnim glagolom.« ((1)/260). Ne v preizkusih ne pri veznikih ni zabeležena njegova vezniška vloga.

Edino pridevniško obliko VSAKDANII, qvotidianum označuje kot »nomen – ime« (171/195) in razlaga le tvorbeno iz *vsaki* in iz izsamostalniške oblike *danji -ja -je*, kar je iz imena *dan*, določi mu spol (moški) in sklon (imenovalnik), sklanjatveno enač s členom njegovega spola in napoti k sklanjativi osnovnika na stran 63.

³⁷ Samostalnik *ime* se pojavi v slovarčku pri Nomina generis Neutri: Iimé, na, nomen, namen (61); vzorec za *tvoj* pa je naveden na strani 90, ki je napačno ostraničena, saj je dejansko stran 88, kot piše v preizkusu.

³⁸ Obe obliki (*kir/kèr*) bi lahko razlagali iz drugega oziralnega zaimka, tj. psl. **jbže*, kar je ob zamenjavi členice s *k-* dalo starejšo (knjižno) obliko *kir*, drugo Bohorič razlaga iz *kateri*, kar je mlajša govorjena glasovna različica (*ker* dobimo iz **k̃teri* po onemitvi redukcijskih vokalov v *kteri*, po premetu zapornikov *tteri* in asimilaciji *kéri* ter onemitvi končniškega *-i* (prim. Ramovš 1952: 97)), toda ker omenja nepregibnost zaimka, je verjetneje le glasovna dvojnica za *kir* 'ki' s polglasniškim odrazom za nenaglašeni *i*.

Glagole določa glede na tri vrste po sedanjiških oblikah na *-am*, *-em*, *-im* in po pomenu: npr. *fī* je glagol obstajanja (verbum substantium), po slovničnih kategorijah, kot so spol, število, oseba, čas, naklon (povedni, velelni), način (tvorni, trpni), osebne in neosebne oblike (indikativ, particip): npr. *DAI* je prve vrste na *-am*: *dam*, 2. os. ed. velelnika; *PRIDI* od glagola *pridem*, ki je druge vrste, od tod v sedanjem velelniku tretja oseba *pridi* (169/193). Pri tvorjenih glagolih razloži še sestavine (172–173/196–197):

Ne v'pelaj, non inducas, vel abducas, verbum imperatiui modi, secundæ personæ, à themate, nev'pelám, primi ordinis, quod est compositum ex negativa particula, ne, id est, non, & verbo v'pejlám, afh, á, seduco, cis, cit, quod itidem est compositum ex, v', affixa præpositione, quod, in .[!] significat, & simplici verbo, pejlám, id est duco, pagina, 108. / NE V'PELAJ non inducas ali abducas: glagol velelnega naklona, druge osebe, iz osnove *nev'pelám*, prve vrste; kar je sestavljeno iz nikalne členice *ne*, to je non, in glagola *v'pejlám* *-afh* *-á* seduco *-cis* *-cit*, kar je samo sestavljeno iz *v'*, ponskega predloga, ki pomeni in, in prostega glagola *pejlám*, to je duco, stran 108.

Zloženo zvezo (Composita dictio) POSVEZHENV BODI, Sanctificetur razloži oblikoslovno-besedotvorno: opisno iz trpnega deležnika glagola *posvetiti* in velelnika glagola obstajanja v trpnem vzorcu druge vrste (*bodi*) v tretji osebi ednine; tvorjena je iz členice *po-* in *svetim*, iz katerega je trpni deležnik *posvezhen* *-a* *-u*, sanctificatus *-a* *-um*: »Quare assumpto verbo substantiuo omnibus modis verbi passiu, tempora subministrat / In zato s pritegnjenim glagolom obstajanja služi časom v vseh naklonih trpnega glagola« (168/192).

Nepregibni besedni vrsti prislov in veznik obravnava samo pomensko in s sklicem na stran, kjer je obravnavan:

KAKOR, sicut, Adverbium similitudinis / Prislov podobnosti, »paragoga / prilepek« h *kako* kot *dokler* k *dokle*, stran 156. (170/194), DONES, hodie. Adverbium temporis (170); Inu, &, Coniunctio co/u/pulatiua / Vezalni veznik (171/195, 172/196), Sakaj, Quia, Coniunctio causalis, pagina, 165 (174/198), Tamazh, fed (173/197).

Pri predlogih navaja vezavo s sklonom: npr. *K'NAM* (169/193) je zloženo iz predloga *k'* in prvotnega odkazovalnega zaimka *nam* v dajalniku, *v'NEBI*, in cælo, *NA SEMLII*, in terra s samostalnikom v dajalniku (170/194).

Pri tvorjenih oblikah je dodana večinoma ustrezna natančna besedotvorna razlaga sestavin z navedbo izpeljavne oblike: npr. *kir* izvaja iz *kateri* po skrčanju ali krazisu, *tvoj* je izpeljan iz *tebel'ti*, *naš* iz *jest*). »*ISIIDISE* je sestavljen iz predloga *iz*, ki pomeni E ali Ex in glagola *jidem*, *eo*, in je druge vrste, velelnik 3. osebe ednine, ki se sprega kot *pišem*.« Pri prvi pojavitvi *KRAILESTVV* izpeljave ne navaja (169), pri ponovitvi pa ga ustrezno razloži iz imena (denominativ) *Krajleu*, *va*, *vu*, kar prihaja iz *Krajl* (rex) (174/198).

Včasih je način sklanjanja splošno opredeljen, tj. da se sklanja po vzoru člena njegovega spola. Ponekod je dodana natančnejša razlaga, tudi zaradi nepopolnega sistema sklonov: npr. sklonsko končnico v mestniku ednine *v'nebi*, ki jo ima Bohorič za dajalniško, skuša razložiti glede na dajalnik, ki ima končnico *-u* (*v'nebu*), kot zamenjavo s končnico *-i*, ki je naravna (170/194): Bohorič se namreč zaveda prvotnosti izbrane končnice za mestnik, ki ni bil prepoznan, in dajalniškosti končnice *-u*, ki je v tem času variantna končnica, analoško vpeljana po dajalniški obliki:

Thema eft nebu, hoc loco eft dativi cafus. Debebat effe v'nebu, fed in conſtructione frequenter mutatur, V, in, I, conſvetudine id ita obtinente, pagina 60. / Osnova je *nebu*, na tem mestu je v dajalniku. Moralo bi biti *v'nebu*, toda v zvezi se *V* pogosto zamenjuje z *I*, pridobljeno po naravi, stran 60.

Razen v enem primeru neprepoznanega ločevanja med imenovalnikom in tožilnikom je določanje kategorialnih lastnosti besednih vrst ustrezno. Nepoznane sklone rešuje kot pretvorbe oz. zamenjavo sklonskih končnic.³⁹

Na koncu je naveden sklic na pregibalni vzorec in na stran(i), kjer je oblika ali paradigma obravnavana v slovnici, lahko tudi z omembo glagola ali vzorčnega zgleda: »PRIDI [...] pagina, 40. 43. 88.«,⁴⁰ »v'NEBESIH [...] **de hoc vide**, pagina. 163 / **o tem glej** na strani 163« (168/192); »NA SEMLI, in terra. Na, præpoſitio, conſtruitur cum Datuo fol: 163« (170/194),⁴¹ »KRAILESTVV [...], pagina, 60. declinatur, vt piſmu« (169/193) ipd.

Preizkus skladnje ob gospodovi molitvi – EXAMEN SYNTAXEOS IN ORATIONE DOMINICA ((1–5); 260–264)⁴²

Skladenjski del vsebuje levoprilastkovne in priredne samostalniške besedne zveze (*Ozha Naſh*, *Tvoje jime*, *Muzh inu zhaft*) in večinoma zaporedne dvo- ali

³⁹ Ahačič (2004: 169) omenja, da je iz primerov v tem preizkusu razvidno, da se je Bohorič tudi mestnika in orodnika zavedal, a mu je bilo pomembnejše, da se ujemajo z latinskimi skloni.

⁴⁰ Sklicevanje na te strani ne ustreza dejanski paginaciji.

⁴¹ Sklic se tu nahaja znotraj sestavka in vodi k latinskemu predlogu *in*, predlog *SVPER*, *NA* se nahaja na naslednji strani 164, ki je pomotoma zapisana kot 154. Toporišič je okrajšavo za *folium* (*fol.*), tj. list, interpretiral kot samostalnik *fol* (*zemlja*).

⁴² Ramovš ga ne omenja, ker skladnjo opiše le na kratko (1971: 221–222), Kolarič (1971: 81) mu nameni le eno poved, in sicer da razčlenjuje besedne vrste, oblike in medsebojne povezave, Pogorelec navede, da je besede iz očenaša obravnaval v zvezah (2011/1983: 92). Toporišič (1987: 322) poudarja zlasti izrazje: pri pomožniku *si*, ki zahteva imenovalnik na obeh straneh, ugotavlja njegovo pomožniško naravo, podrazumevani glagol *isjidi ſe* (verbo subintellecto ((2), 261)), ki je izpuščen (*kakor v'nebi*), podrazumevani imenovalnik, ki ni izražen, delni roditeljski, zaimenski pridevnik (*Adiectium pronominis* ((1)/260)).

večbesedne nize iz molitve (*Kèr fî; fî v'nebefih*), pa tudi nize razdruženih delov stavka s ponovljenim samostalnikom in sledečim veznikom (*Ozha, kèr*) ali glagolom (*jime bodi pofvezhenu*), ponavljajočim se glagolom in drugimi stavčnimi členi z naraščanjem števila členov ali nizom, ki ga nato razčlenjuje, tudi z združenima glagoloma v dveh zaporednih prirednih stavkih (*Daj – Daj nam – Daj danafs – Daj, nafh vsakdanji kruh; Daj inu odpusti – Odpusti nam – Odpusti nafhe dolge; Inu nev'pelaj nafs – Nevpelaj – Neupelaj nafs – Neupelaj v'fkušhnjavo*). Sestavljene so iz različnih stavčnih členov, ki so tudi tu poimenovani le besednovrstno: npr. samostalnika v imenovalniku (osebka) in glagola (povedka): *Mi odpustimo*; veznika in glagola (povedka): *Kèr fî*; glagola (povedka) ter tožilnika (premega predmeta), ločilnika (predložnega roditeljskega predmeta), npr. *rešiti koga od česa*: (*Refhi*), *Refhi nafs*; *Refhi nafs od slega*; glagola (povedka) in prislova (prislovnega ali povedkovega določila): *Daj danafs; je vekoma*.⁴³ Pojavljajo se tudi samostojne enobesedne iztočnice: pri glagolih zaradi razlage o vsebovanosti osebka v njih⁴⁴ (npr. v velelniških oblikah *Daj; Nevpelaj; Refhi*); pri stavčnih veznikih zaradi uvajanja novega stavka (*Tamazh, Sakaj*, razen pri *inu*, ki ga obravnava skupaj z glagolom in zaimkom (*Inu nev'pelaj nafs*); v končnem citatnem hebrejskem členku *Amen* (*certè vel certùm* 'gotovo ali resnično'), kjer se podrazumeva, tj. je izpuščen, glagol obstajanja.

Primerjava iztočnic iz očenaša v tem in oblikoslovnem preizkusu razkrije nekaj odstopanj na različnih ravneh:

- a) na glasoslovni: EE:⁴⁵ *KIR* – ES: *Kèr* – obe obliki sta razloženi iz oziralnega zaimka *kateri*;⁴⁶ *DONES* (170/194) – *Danafs* ((3)/262), kjer se razlikuje izrazna stran prislova v odrazih za oba polglasnika, EE ima mlajšo narečno obliko osrednjega prostora, ES pa starejšo (knjižno) obliko, kjer je odraz obeh polglasnikov enak (*a*); samostalni *KRAILESTVV* (169/193), *Krajlevftvu* (174/198) – *Krajleftvu* ((2)/261), *Krajleftvu* (5)/264 ima ob drugi ponovitvi v EE za razliko od ES še ohranjen v iz pridevniške podstave;
- b) na oblikoslovni: razlika v glagolskem vidu v prvi osebi množine sedanjika z obema oblikama v ES v treh zaporednih zvezah: EE: *Odpustimo*, *remittimus* (172/196) – ES: »Kakòr mi **odpufhamo**: *ficut nos remittimus*, *Aduerbium*, *kakòr, cohæret cum verbo, odpustimo*, pagina 54. / Prislov *kakòr* se sklada z glagolom *odpustimo*.« ((4)/263), nato v istem razdelku nadaljuje z obliko *odpustimo*: »Mi **odpustimo**, *nos remittimus*«; »**Odpustimo** nafhim dolshnikom,

⁴³ O poimenovanju levega prilastka prim. opombo 37.

⁴⁴ Enaka značilnost je navedena tudi za latinščino v skladenjskem preizkusu (prim. Crusius 1563a: 190).

⁴⁵ EE – *Examen etymologiæ*, ES – *Examen syntaxeos* [...], nadalje je upoštevano navedeno zaporedje.

⁴⁶ Prim. opombo 39.

- remittimus debitoribus* noftris«, torej je samo na začetku pomotoma navedena ustrenejša nedovršna oblika glagola, izkazana tudi v sodobnem obrazcu;⁴⁷
- c) na besedotvorni: pri samostalniku z različicama *skušnja/skušnjava*, ki ima v ES enako obliko kot danes: *v'fkušhnjo* (173/197) – *v'fkušhnjavo* (4)/263);
 - č) na pravopisni: nikalnica *ne* je pisana nestično oz. stično z glagolom, predpona *v-* je ločena z opuščajem oz. je brez njega, zapisana z *v-* oz. v ES dvakrat tudi z *u-*: *Ne v'pelaj* (171/196) – *Nev'pelaj/Neupelaj/Neupelaj* ((4)/263);
 - d) na skladenjski: besedni red je v ES večkrat namerno prilagojen skladenjski razlagi: npr. *Tvoje, Ie, Krajlevstvu – Krajlevstvu je tvoje; Vekoma – je vekoma* (glagolska oblika *je* ni izpuščena, ampak je uvedena zaradi razlage z odvisnostjo prislova od glagola obstajanja).

Nadalje sledi prevod v latinščino in besednozvezna opredelitev, ki se ne sklada povsod z oblikoslovno, ter določitev glede na medsebojne povezave (Kolarič 1971: 81), ujemanje v spolu, številu in sklonu med pridevnikom in samostalnikom, pri glagolu določitev vezljivosti s sklonom, pri predlogih vezave s sklonom samostalnika in opredelitev pomena, pri prislovih glede na nanašalnost oz. odvisnost od glagola ipd. Pogosto je za lažje razumevanje ponovljena tudi oblikoslovna razčlenitev, a se za razliko od EE nanaša na cel skladenjski niz: npr. v samostalniški zvezi »Tvoje Krajlevstvu, *Regnum tuum*« je navedeno, da se pridevnik in samostalnik ujemata v spolu, številu in sklonu ((2)/261), pri »Tvoja volja, *tua voluntas*« je še dodatno pojasnjeno, da se pridevnik *tvoja* »stavi s samostalnikom *volja* v istem spolu, številu in sklonu, to je, sta ženskega spola, v ednini, imenovalniku« ((2)/261); pri OZHA KÈR, *pater qui* je pojasnjeno, da se oziralni *kèr* »ujema s predhodnim samostalnikom *Ozha* v spolu in številu« (moškega spola, v ednini), s sledečim glagolom se ujema v sklonu (imenovalniku) ((1)/260).

Pri glagolih, ki jih tudi tu opredeli oblikovno različno (po osebi, vrsti spregatve, načinu, naklonu, desni vezljivosti s sklonom in pomensko: npr. *Refši, libera* je v drugi osebi, *fe isjidi* je v tretji osebi in velelnem naklonu); *daj* je glagol dopuščanja (concedendi), *fi* obstajanja (fubstantiuo), določen glede na sklon: npr. *Daj nam*: glagol dopuščanja se veže z dajalnikom *nam* ((3)/262), podobno tudi pri *Odpusti nam*.

V naslednjem primeru pa zaradi oblikovnega nerazločevanja med imenovalnikom in tožilnikom v slovenski sintagmi ni prepoznan pravi sklon, tj. tožilnik, in

⁴⁷ Kranjski prevod v večjezični objavi pri pravopisu in v EE imata le dovršnik (performativ v smislu ponavljalnosti) *odpustimo*; cirilski, hrvaški, poljski prevod pa imajo nedovršni vidski obliki *otpuščamo/odpuščamo* (Bohorič 1584: 38).

so omenjeni trije imenovalniki, zato ugotavlja razliko z latinščino, kjer je tožilnik prepoznaven, ker je končniško razlikovalen: »Daj, nafh vľakdanji kruh, *Da nostrum quotidianum panem*« ((3)/262). Sledi zanimivo navzkrižno razmišljanje o neustreznosti rabe imenovalniške oblike v latinščini (**Da nofter quotidianus panis*), kar označi za »noro« (*absurdum fane*), in tožilniške oblike v slovenščini (*Daj nam nafhiga vľakdanjiga kruha*), saj izraža pomen delnosti (da prosiš za del ali nekaj kruha). Iz tega izpelje pravilo, da se celota izraža z imenovalnikom, delnost pa s tožilnikom. Verjetno ga je zavedel vzorec pri imenih (samostalnik *mož*) in pridevniki (*dober*), kjer je tožilnik enak rodilniku in ne imenovalniku, delnosti pa ni povezal z rodilnikom. Tako tudi ni ločil kategorije živosti od neživosti pri moškem spolu in zato ni razlikoval dveh tožilniških oblik, sovpadajočih z rodilnikom ali imenovalnikom.

Pri »Odpuťi nafhe dolge, *remitte nostra debita*« pa pravilno ugotavlja, da dejanje prehaja na dva tožilnika: *nafhe dolge*, »od katerih prvi pomeni osebo, drugi pa stvar« ((3)/262),⁴⁸ enako pri zanikanem glagolu *Neupelaj nafs*, kjer izpostavlja prehodnost glagola *Neupelaj*, ki »pripušča tožilnik *nafs*« ((4)/263), kjer pa ob zanikanju ni prepoznal rodilnika.

Obliko (*jime*) *bodi pofvezheni* v ES določi kot »osebni določni glagol« (*Verbum personale finitum*), ki ima spredaj imenovalnik *jime*, s katerim se ujema v številu in osebi, v stavku navede še isti (srednji) spol (2)/261). Osebkina povedka ne omenja, temveč za osebek uporabi poimenovanje sklonov: imenovalnik *volja* je pred osebnim glagolom *se isjidi* (2)/161)). Pri »Kèr fi, *qui es*« omenja, da glagol obstajanja v slovenščini in latinščini zahteva pred in za seboj imenovalnik (tj. osebek in povedkovo določilo), ki ju izraža *kir* oz. je impliciten v glagolu *si*.

Pri *Kakòr v'nebi* in *Taku na femlji* opozori na elipso oz. vsebovanost (t. i. »podrazumevanje«) navedenega glagola *izidi se* 'zgori se' in na podrejanje prislovov *kakor* in *taku* temu glagolu, ki vpliva tudi na rabo in mestovni pomen predlogov *v* in *na* ((2)/261).

Pri prislovi govori o podrednosti, podrejanju glagolu (*subicere*): prislova *kakor* (*v'nebi*) in *vekoma* se podrejata (*subijcitur*) glagolu obstajanja *je*; o skladenju (pri *Kakòr mi odpufhamo* »*kakòr, cohæret cum verbo*« (4)), nanašanju na podrazumevani glagol (*Aduerbium, taku, refertur ad subintellectum verbum, (fiat,) se isjidi*« ((2)/161)).

⁴⁸ Žele (2015: 461, 465) v skladenjskem delu opozarja na opisno izraženo ločevanje strukturno-od pomenskioskladenjske glagolske vezljivosti, npr. pri uporabi sklonov, na primeru predložne in brezpredložne tožilniške vezljivosti glagola *spomisłiti* idr. Kljub težišču na besednozvezni skladnji in vezljivosti »ga jedrne izglagolske tvorjenke v obravnavanih besednih zvezah potiskajo v hkratno pretvorbeno obravnavo stavčne skladnje«.

Predloge kot glagolske morfeme omenja glede na vezavo s skloni, ki jo različno uresniči: npr. pri »Refhi naf od slega, *libera nos à malo*« predlog *od* dodaja (*annectit*) glagolu *reši* ablativ *zlega* ((5)/264), podobno pri »Pridi k'nam, *veniat ad nos*«: »pridi, absolutum, adsciscit datium, vi præpositionis affixæ k' / *pridi* pripušča samosvoj dajalnik s pridruženim predlogom *k'*« ((2)/261). Pri primičnem določilu »Si v'nebefih, es in cœlis« ima drugačno razlago, ki to razmerje označuje kot vez: »Præpositio v' affixa, annectit verbo, fi, fuum casum, tanquam copula / sponski predlog v' priklepa glagolu *fi* svoj sklon kakor vez« ((1)/260).

Stavčna skladnja je delno zajeta pri obravnavi veznikov. Priredna veznika »tamazh, *fed* ((4)/263) in »Sakaj, *Quia*« ((5)/264) nastopata samostojno in sta opredeljena po pomenu (»Coniunctio Aduerfatiua, caufais«) in glede na stavčno različnost (»diuerfam sententiam à superiore infert«) oz. dodajanje novega stavka oz. vzroka (»Nouam orationem hoc est, caufam, superiori annectit«); enako tudi stavčni vezalni veznik *inu* »prejšnjemu stavku priključuje novega« (*inu nev'pelaj nafs* ((4)/263), medtem ko v nestavčni rabi (*Krajleftvu inu muzh*) opaza, da »povezuje enaka sklona« ((5)/264). Primerjalni odvisnik s prislovom *kakor* (*mi odpufhamo*), ki se sklada z glagolom ((4)/263), ni stavčno opredeljen, enako ob izpustu glagolske oblike (*Kakòr v'nebi, Taku na femlji*).

Mestoma so navedeni tudi podatki o tvorbenih sestavinah oz. izpeljavi, ki jih ni v prvem preizkusu: npr. prislov *vekoma*, ki ga izvaja iz prislova *vedèn* (*semper*) oz. *vezhèn* (*perpetuum*) in ne iz samostalnika *vek*. Tudi tu se pri vsaki obravnavani enoti sklicuje na stran v slovnici.

Sklep

Tudi iz tega preizkusa je razvidno ugotovljeno dejstvo, da avtor izhaja iz besednozvezne in ne stavčnočlenske analize, pri skladijski analizi besedila pa opaza tudi nekatere sistemske zakonitosti slovenskega jezika, ki jih ni izpostavil v slovničnem delu, kot so npr. vsebovanost osebka v povedku (npr. *Daj, Refhi*), zato prisotnost imenovalniškega osebnega zaimka *Mi* pred glagolom *odpuštimo* upraviči s poudarjanjem, medtem ko ob velelniku zaimek *ti* razlaga kot prikritega ((2)/261), prehodnost (pri *Neupelaj nafs*), posredno delni roditelj (pri *Daj, nafs v/fakdanji kruh*) idr. Besedotvorni podatki z opisom morfemske zgradbe pojasnjujejo tvorjenost, ki je tudi skladijskopomensko utemeljena.

Bohorič se v slovnici razodeva kot spreten in nadarjen pedagog, natančen opazovalec in poznavalec slovenskega jezika, jezikovni teoretik po latinskih zgledih ter sistematičen in pronicljiv jezikovni praktik. Oba preizkusa predstavljata pomemben prispevek k utrjevanju slovnične tvarine in z njima dokazuje praktično uporabnost slovničnih pravil.

Literatura

Kozma AHAČIČ, 2004: Bohoričeve *Arcticae horulae succisivae* – 420 let pozneje. *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Zbornik predavanj 40. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 167–170.

– –, 2006a: Izročilo latinskega slovničarstva pred prvo slovensko slovnico Adama Bohoriča kot (ne)posredni vir zanjo, *Keria* VIII/1, [7]–28.

– –, 2006b: Nominalna paradigmatika Bohoričeve slovnice v luči evropskega slovničarstva, *Slavistična revija* 54/2, [129]–153.

– –, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2012: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2013: Bohorič, Adam (okoli 1520–po 1598). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi145314/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (Dostop 5. 2. 2021.)

– –, 2015: Adam Bohorič. *Arcticae horulae succisivae* de Latinocarniolana literatura. *Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*. Ur. Kozma Ahačič, Različica 1.0. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/1/1584-bohoric>. Zadnja sprememba 10. 6. 2015.

Branko BERČIČ, 1970: Adam Bohorič in njegova slovnica slovenskega jezika. Spremnna beseda. Adam Bohorič: *Arcticae horulae 1584*. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga, München: R. Trofenik. I–XXII.

Adam BOHORIČ, 1971: *Arcticae horulae: Die Erste Grammatik der slowenischen Sprache, Wittenberg 1584, II. Teil: Untersuchungen*. Ur. Branko Berčič idr. München: R. Trofenik.

– –, 1584/1987: *Arcticae horulae succisivae – Zimske urice proste*. (Prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič). Maribor: Založba Obzorja.

Jože CIPERLE, 2015: Nikodem Frischlin – nemirni poet, rektor protestantske stanovske šole v Ljubljani (1582–1584). *Reformacija na Slovenskem (Ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Obdobja 27. Ur. Aleš Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 557–570.

Martin CRUSIUS, 1558a: *Puerilis in lingua Graeca institutionis Pars prima. Pro scholae Memmingensis classe secunda*. Bafilæ: Oporinus. <https://books.google.si/books?id=-OGVaAAAcAAJ> (Dostop 18. 4. 2021.) <https://books.google.si/books?id=WzU8AAAcAAJ> (Dostop 19. 4. 2021.)

– –, 1558b: *Puerilis in lingua Graeca institutionis Pars altera. Continens omnium grammaticae partium tractationem satis absolutam*. Pro scholae Memmingensis classe prima. Basileæ: Oporinus. <https://books.google.com.ec/books?id=YyBnAAAcAAJ> (Dostop 18. 4. 2021.) https://books.google.si/books/about/Puerilis_in_lingua_Graeca_institutio.html?id=i2VaAAAcAAJ (Dostop 19. 4. 2021.)

– –, 1562: *Martini Crusii Grammaticae graecae, cum Latina congruentis, Pars prima*. Basileae: per Ioannem Oporinum. <https://books.google.si/books?id=DTU8AAAcAAJ> (Dostop 20. 4. 2021.)

—, 1563a: *MARTINI CRVSII GRAMMATICAE Latinæ, cum Græca congruentis, Pars prima*. BASILEAE: PER IOannem Oporinum. <https://books.google.si/books?id=XTA8AAAACAAJ> (Dostop 11. 4. 2021.)

—, 1563b: *MARTINI CRVSII GRAMMATICAE Latinæ, cum Græca congruentis, Pars altera*. BASILEAE: PER IOannem Oporinum. <https://books.google.si/books?id=gDA8AAAACAAJ> (Dostop 11. 4. 2021.)

—, 1571: *MARTINI CRVSII Grammaticæ Latinæ, cum Græca congruentis, Pars prima*. Basileae: ex Officina oporiniana). <https://books.google.si/books?id=CS88AAAACAAJ> (Dostop 10. 4. 2021.)

—, 1573: *Martini Crusii Grammaticæ graecae, cum Latina congruentis, Pars prima*. Basileae: per Ioannem Oporinum. <https://books.google.si/books?id=4i48AAAACAAJ> (Dostop 11. 4. 2021.)

Marjeta, DEMŠAR, Tatjana HOJAN, 1983: *Razstava učbenikov za pouk slovenskega jezika do leta 1918*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Velemir GJURIN, 1989: Podgesla v slovarjih Bohoričevih Zimskih uric, *Slavistična revija* 37/1–3, [365]–383.

Sebald HEYDEN, 1550: *Nomenclatura rerum domesticarum*. Dilingae: Mayer. <https://books.google.si/books?id=JpP89Zo83jAC> (Dostop 1. 10. 2021.)

France KIDRIČ, 1924a: Otrozhia Tabla (ali Biblia) o. 1580, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* IV, 125–128.

—, 1924b: Bohoričev Elementale Labacense cum Nomenclatura, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* IV, 128–130.

—, 1924c: Slovenske knjige v protestantski stanovski šoli v Ljubljani 1563–1598, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* IV, 130–139.

—, 1925/2013: Bohorič, Adam (okoli 1520–po 1598). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi145314/#slovenski-biografski-leksikon> (1. maj 2021). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham-Erberg*. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadrúžna gospodarska banka.

Martina OROŽEN, 2003: Začetki slovenske jezikoslovne misli. *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 26). 382–390.

Breda POGORELEC, 1983: Razvoj slovenske slovnične zavesti od 16. do 19. stoletja: Teze. *XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 89–94.

—, 1983–1984: Štiristo let Bohoričeve slovnice (1584), *Jezik in slovstvo* 29/6, 210–216.

—, 1984: Skladnja pri Dalmatinu in Bohoriču. *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 223–248.

—, 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi I*. Ur. Kozma Ahačič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Fran RAMOVŠ, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

—, 1971: *Zbrano delo, knjiga I*. Uredila Tine Logar in Jakob Rigler. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 23/1.

Andrej RIJAVEC, 1965: Glasba v šolskih redih ljubljanske protestantske stanovske šole. *Muzikološki zbornik*, 1. 1, 9–21. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-O9VCU24F> (Dostop 30. 9. 2021.)

Vlado SCHMIDT, 1952: *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 1988: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Karel ŠTREKELJ, 1922: *Historična slovnica slovenskega jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; Maribor: Zgodovinsko društvo.

Jože TOPORIŠIČ, 1984: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah. *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Jože Koruza. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 189–222.

– –, 1987: Zimske urice: prva slovenska slovnica. *Adam Bohorizh: Arcticae horulae succisivae – Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja. 281–328.

Andreja ŽELE, 2015: Pomen Bohoričeve slovnice za slovensko skladnjo. *Reformacija na Slovenskem* (Ob 500-letnici Trubarjevega rojstva). Obdobja 27. Ur. Aleš Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 461–470.

<http://latindictionary.wikidot.com> (Dostop 15. 4. 2021.)

<https://www.impariamoinsieme.com> (Dostop 15. 4. 2021.)

<https://gottwein.de/Lat/CicTusc/tusc4038.php>. (Dostop 1. 6. 2021.)

Povzetek

PROSTE ZIMSKE URICE O LATINSKO-KRANJSKI SLOVNICI (1584) ADAMA BOHORIČA KOT DIDAKTIČNA SLOVNICA

Vrstna opredeljenost Bohoričeve latinsko-kranjske slovnice kot didaktične, ki predstavlja jezikoslovni dosežek ob prevodu *Biblije*, naslonjen na latinsko slovnico izročilo, je v skladu z njegovo pedagoško usmerjenostjo utemeljena ne le z metajezikovnimi didaktičnimi napotki, sprotnimi komentarji in poudarki, pragmatičnimi nagovori naslovnikov, slovnimi zgledi in paradigmami ter samostalniškimi in glagolskimi trijezičnimi slovarčki, temveč je po zgledu redkih grških in latinskih slovnice, zlasti F. Melanchthona in M. Crusiusa oblikoslovnemu in besedotvornemu (*De Etymologia*) ter skladenjskemu delu (*De Syntaxi latinocarniolana*) dodal tudi dva praktična preizkusa, ki nista bila vključena v kasnejši izdaji: *Examen etymologiae* in *Examen syntaxeos in Oratione Dominica* z besedno analizo kranjskega prevoda očenaša iz pravopisnega dela slovnice, ki pisno, glasovno in besednoredno nista povsem skladna. Oblikoslovni del z izpisanimi besedami po zapovrstju in obliki kot v očenašu in v latinskem prevodu vsebuje podatke o besedni vrsti, vrsti in pomenu zaimkov, glagolov, prislovov, veznikov, o slovnicih kategorijah (spolu, številu, sklonu, osebi; času, naklonu, načinu idr.), osnovnih in drugih pregibalnih oblikah (pri samostalniku *moč* je samo tu zapisan vzorec za žensko i-sklanjanje) oz. o sklanjanju po vzoru člena njegovega spola; pri tvorjenkah so navedene (tudi neustrezne) izpeljavne oblike sestavin. Skladenjski del izhaja iz dveh ali več besed, pri glagolih, veznikih tudi iz ene, z nekaj odstopanji od prvega dela, sledijo razlage o ujemanju, vezavi s skloni, skladenju glagola in prislova, pa tudi o pomenu, tvorbi besed, besednem redu, opozorjeno je na sistemske zakonitosti, kot vsebovanost osebkov v povedku, prehodnost, delni rodilnik idr. Vsaka enota se v obeh delih zaključuje s sklicem na strani obravnave v slovnici. Gre za tehten prispevek k utrjevanju slovnicih vsebin.

Zusammenfassung

ARCTICAE HORULAE SUCCISSIVAE DE LATINOCARNIOLANA LITERATURA (1584) VON ADAM BOHORIČ ALS DIDAKTISCHE GRAMMATIK

Die Gattungsbestimmung der lateinisch-krainischen Grammatik von Bohorič als didaktisch, die neben der Bibelübersetzung eine Errungenschaft darstellt und in Anlehnung an die lateinische grammatikalische Überlieferung entstanden ist, ist in Übereinstimmung mit seiner pädagogischen Ausrichtung zu deuten. Dies gilt nicht nur wegen der metasprachlichen didaktischen Hinweise, Zwischenkommentare und Betonungen, der pragmatischen Ansprachen der Adressaten, der grammatikalischen Beispiele und Paradigmen sowie der dreisprachigen Glossare für Substantive und Verben, sondern auch wegen der Tatsache, dass Bohorič nach dem Vorbild seltener griechischer und lateinischer Grammatiken, vor allem jener von Ph. Melancthon und M. Crusius, dem morphologischen und der Wortbildung gewidmeten Teil (*De Etymologia*) sowie dem syntaktischen Teil (*De Syntaxi latinocarniolana*) auch zwei praktische Prüfungen hinzugefügt hat, die in der späteren Ausgabe nicht enthalten waren: *Examen etymologiae* und *Examen syntaxeos in Oratione Dominica* mit einer Wortanalyse der krainischen Übersetzung des Vaterunser aus dem orthographischen Teil der Grammatik, die schriftlich, phonetisch und satzstellungsmäßig nicht gänzlich übereinstimmen.

Der morphologische Teil mit den herausgeschriebenen Wörtern nach der Reihenfolge und Form wie im Vaterunser und in der lateinischen Übersetzung beinhaltet Angaben über die Wortart, die Art und Bedeutung von Pronomina, Verben, Adverbien, Konjunktionen, über die grammatikalischen Kategorien (Genus, Numerus, Kasus, Person; Tempus, Modus, Genus Verbi u. a.), über die Grundformen und sonstige flektierte Formen (zum Substantiv *moč* erscheint ausnahmsweise ein Muster für die weibliche i-Deklination). Hinsichtlich der Wortbildung sind abgeleitete (auch unpassende) Formen von Wortkomponenten angeführt. Der syntaktische Teil geht von zwei oder mehr Wörtern aus, bei den Verben, Konjunktionen auch nur von einem; im Vergleich mit dem ersten Teil sind einige Abweichungen festzustellen. Es folgen Erklärungen zur syntaktischen Übereinstimmung, zur Verbindung mit den Kasus, zur Übereinstimmung von Verb und Adverb, aber auch zur Bedeutung, Wortbildung und Satzstellung. Außerdem wird auf systemische Gesetzmäßigkeiten hingewiesen, so auf das Enthaltensein der Person im Prädikat, die Transitivität, den Teilgenitiv u. a. In beiden Teilen wird jede Einheit mit der Referenz auf die entsprechende Seite in der Grammatik abgeschlossen. Es handelt sich um einen gewichtigen Beitrag zur Festigung grammatikalischer Inhalte.